

Robert Pohar

Nekaj spominov na začetno dobo slovenskega gledališča v Trstu

Pisec spominov, ki ilustrativno opisujejo delo in razmere tržaškega gledališča v prvem desetletju njegovega nastanka, je nekdanji član Robert Pohar (1885-1966). Uradnik v Trstu je sodeloval tudi na odru, bil je Koprivnik v Gospodu Jakobu in Jože Jeklen v Revčku Andrejčku K. Morréja, Dobrinov v Trhlem domu S. Tucića, Miško v predstavi Kdo je mrtev G. Prejaca itd. Po letu 1910 ga je pot vodila v Maribor, v albanski Drač, pred 2. vojno je bil visok bančni uradnik v Ljubljani. Pisal je članke in kritike, tudi prevajal in objavljaval v Edinosti, Triester Tagblattu, Jugoslaviji, Jutranjih novostih itd. Vrsto let je ohranil stike z Rajnerjem Hlačo, zato nam je nekaj več znanega o usodi tega sposobnega gledališkega delavca po njegovem odhodu iz Trsta. Popis zgradbe Narodnega doma, predvsem notranjosti, je morda edini popis sodobnika, saj detajlnega, kot je znano, ni. Rokopis je v SGFM.

Povabljen sem bil, da povem kaj iz svojih spominov na tisto dobo slovenskega gledališča v Trstu, ko je začelo delovati in se razvijati pod streho tedaj pravkar dograjenega Narodnega doma. Štiri sezone sem sodeloval pri tem kulturnem delu tržaških Slovencev, in tako je iz tiste dobe res dokaj snovi, ki je vredna, da se otme pozabe in ohrani zanamcem. — Je pa s spomini tako kakor s suktnjo, ki predolgo visi nerabljena v omari in postane tam žrtev moljev. Kdor obuja spomine, ki segajo daleč nazaj v preteklost, in se skuša po dolgi dobi v njih duševno razgledati, opazi, da se je molj časa neusmiljeno zagrizel vanje in pustil v njih večje ali manjše luknje. In čim dalj so spomini odmaknjeni od dogodkov, tem bolj so zastrti in zabrisani in tem bolj medli se pojavijo pred duševnimi očmi. Kako bi moglo biti to zame izjema? Saj nameravam govoriti vendar o dobi, ki je že 45 let za nami!

Poskusiti pa hočem vendarle, dasi moram že vnaprej poudariti, da ni moj namen, da bi podajal v teh vrsticah zgodovino tiste dobe tržaškega slovenskega gledališča. To so ali bodo mnogo bolje opravili drugi, ki imajo za take namene kaj več na razpolago kakor le spomin na osebne doživljaje in vtise. Zato bom v teh paberkih gotovo marsikaj prezrl in nehote tudi izpustil kak dogodek ali kako ime, dasi je pri takratnem skupnem ustvarjanju vsako ime in vsak pripetljaj mnogo pomenil. To svojo nepopolnost moram opravičiti, ker je naš tržaški oder rasel in deloval v svoji začetni dobi le ob nesebičnem in za stvar vnetem prizadevanju znatnega kolektiva amaterjev, ki bi se jih bilo vredno spomniti, in so ga šele kasneje, v nadaljnjem razvoju, okrepili pritegnjeni poklicni igralci in mu dvignili umetniško raven. Naj pomenijo torej te moje vrstice nekaj kamenčkov v mozaiku, ki bodo z dru-

gimi opisi tiste dobe pomagali izpopolniti sliko tistih davnih dni naše kulturne rasti v Trstu, kolikor je bila spojena z gledališčem.

Kakor so bili tržaški Slovenci glede svojih sporadičnih gledaliških predstav in drugih družabnih prireditev še v zadnjih desetletjih minulega stoletja odvisni od Italijanov in njihovih dvoran (Fenice, Goldoni), tako tudi po ustanovitvi Dramatičnega društva (1902) ni bilo bolje. Preobrat je nastal šele, ko so se tržaški Slovenci po dograditvi Narodnega doma (1904) v tem pogledu osamosvojili in mogli prirejati slovenske gledališke predstave — in seveda tudi druge družabne manifestacije — pod lastno, domačo streho.

Dramatično društvo se je moralo že od vsega početka boriti z velikimi težavami, in gmotna stran teh nevednosti gotovo ni bila najmanjša. Tudi začetek delovanja na lastnem slovenskem odru teh težav ni zmanjšal. Oder smo sicer dobili, ali bil je prazen, tudi prostor za gledališko garderobo je bil, pa prav tako brez vsega. Potrebna je bila torej nabava vseh odrskih in igralskih rekvizitov, tako kulis, notranje opreme, odra, kostumov idr. Manjkala je tudi slovenska gledališka literatura, tako celotnih tekstov kakor tudi posameznih vlog. Drugo prav tako važno vprašanje je bila izpopolnitev diletantskega kadra. Povsem razumljivo je torej, da so vsi potrebni izdatki za pripravo predstav znatno presejali sredstva, ki so bila na razpolago, in tudi pičle dohodke, ki so dotekali v društveno blagajno iz uprizoritev in iz članarine maloštevilnega članstva Dramatičnega društva. Tako je nad krmarji društva trajno visel črn oblak nevihte in grozil, da se zvali na šibko ladjico, ki si je drznila na odprto morje. Tedanjemu diletantskemu odru je vrhu tega manjkalo strokovno operativno in administrativno vodstvo, ki bi bilo moglo posvečati plemenitim ciljem slovenskih predstav ves svoj čas in svoje zmožnosti in brez lastnih eksistenčnih skrbi misliti edinole na razvoj in dvig slovenskega gledališča.

Našega mladega slovenskega odra v njegovem ustvarjanju ni bilo mogoče vzporejati z umetniško ravnjo predstav, ki so jih mogli uživati častilci Talije v drugih tržaških gledališčih. Saj so v italijanska gledališča prihajale iz Italije na gostovanja slovite igralske družine, kakor n.pr. Zacconija, de Grassija, Eme Grammatice idr., ki pa so bile s svojo umetnostjo tudi nam prav dobrodošla šola. Kljub vsem pomanjkljivostim našega slovenskega odra pa je bilo tržaško slovensko občinstvo navdušeno za domačo odrsko besedo. Redno je polnilo dvorano in hvaležno sprejemalo, kar mu je moglo slovensko gledališče v tedanjih razmerah nuditi.

Kakor sem že omenil, segajo moji spomini 45 let nazaj, ali točneje povedano: v dobo štirih gledaliških sezon, in sicer 1906/07 do vštete 1909/10. V teh sezonah sem poleg svojega poklicnega dela aktivno sodeloval kot član tržaškega slovenskega odra. Predstave na slovenskem odru v Narodnem domu so se začele sicer že v gledališki sezoni 1905/06, ali tedaj sem jih sledil še med občinstvom. Za sodelovanje na odru me je pridobil prijatelj Viktor Cotič, sedaj akademski slikar in profesor v Ljubljani, ki je nastopal že v sezoni 1905/06 in nato še v sezonah 1906/07 in 1907/08, t.j. do svojega odhoda na dunajsko slikarsko akademijo. Uveljavljal se je zlasti v komičnih vlogah. V novo okolje sem se kaj kmalu vživel. Bil sem tedaj uradniški pripravnik stenograf v c.k.r. Dopisnem uradu, in sem prav zaradi tega svoje pravo ime skrnil pod psevdonimom Zvezdan, privzetim po prvi vlogi, ki sem jo igral na tržaškem odru. Ta psevdonim sem si ohranil vso dobo svojega sodelovanja. Rad sem igral vse žanre, vendar pa nisem bil zadovoljen z vlogami resnega ljubimca, ki sem jih moral le premnogokrat prevzeti.

Navdušenje za delo na slovenskem odru je zajelo zlasti mladino. Koliko je bilo v tem skupnem prizadevanju požrtvovanja posameznikov, je mogoče sklepati iz dejstva, da člani naše diletantske družine niso bili le iz mesta, temveč celo v pretežni večini iz predmestij, zlasti iz Sv. Ivana, Rojana, Barkovelj, pa tudi iz bolj oddaljenih krajev tržaške okolice, n.pr. s Proseka. Vendar pa se je sprva le rekdokdaj pripetilo, da bi bil kdo manjkal na vaji, a te so bile v večernih urah na odru gledališke dvorane. Pravim, da so bile v večernih urah. Saj pa tudi ni moglo biti drugače! Vsi sodelujoči so bili čez dan v raznih poklicnih službah, kljub temu pa so se na večer redno in z veseljem zbirali na gledaliških deskah in se v poznih večernih, ali bolje rečeno v nočnih urah vračali na svoje domove. Da je bil v takih okoliščinah študij vlog zelo naporen, pač ni treba še posebej omenjati. Ti mladi ljubitelji slovenskega gledališča so prihajali iz vseh mogočih poklicev srednjega sloja. Bili so državni, železniški in zasebni, zlasti trgovinski uradniki, uradnice in uslužbenci, obrtniki itd. Kot delež so prinesli na oder večinoma le svojo veliko ljubezen do skupnega dela, vse drugo pa — kolikor jih za nastopanje, razumevanje vloge in za harmonično zaokroženost s celoto nista usposabljala izobrazba in obiskovanje italijanskih gledališč — je bilo treba od primera do primera šele ustvariti. Tu je imel režiser mnogokrat dokaj trdega dela in truda. Le premnogokrat sta bila volja in vnema boljši kakor njun fizični prikaz. Tudi dobra odrska izgovorjava je bila tu pa tam trd oreh. Tako se spominjam iz prve dobe nekega za gledališko stvar izredno navdušenega igralca B. iz Sv. Jakoba, sicer člana šentjakobskega čitalniškega odra. Temu je zlasti glas „s“, ki ga pozna tržaško italijansko narečje le v obliki, podobni šumniku „š“, delal silne težave. Zato ni bilo nič čudnega, če ga je bilo v „Rokovnjarih“ slišati z odra: „Ha! Ti ši Bašaj! Vzemite mu robež ž už!“ . . . To pa publike ni posebno motilo. Pozorno je sledila razpletu dejanja na odru, a tudi vajena je bila take izgovorjave. Seveda, ali je bila primerna za oder, je drugo vprašanje. — Tudi neki češki trgovinski uradnik Svoboda se je v svoji prizadevnosti, da bi se čimprej naučil slovenščine, uvrstil med statiste, včasih pa mu je bila v njegovo veliko veselje poverjena tudi kaka neznatna vlogica. Tako tudi v „Revizorju“, kjer je spadal v procesijo krajevnih mogotcev, ki so si zaradi slabe vesti skušali s podkupninami pridobiti naklonjenost „revizorja“. Svoj skromni dar bi bil moral opravičiti s tem, da „smo pač reveži“. Imel pa je Svoboda s slovenskim naglasom hude borbe. Bolj ko ga je režiser na vajah opozarjal, da pravimo pravilno révéži, ne pa po njegovo revéži, bolj je bil zmeden in si venomer ponavljal: „révéži, ne: revéži“. Na predstavi pa njegova zadrega pred „revizorjem“ ni bila prav nič igrana. Izročil je svoj obolos z drhtečim glasom: „ . . . mi smo pač revéži!“ Za odrom smo vsi radovedno pričakovali, kako se bo s svojo vlogico odrezal. Ko pa je odpel svoje besedice, in še te z napačnim naglasom, je nekatere za kulisami kar na petah obrnilo: „Viš ga, je imel le preveč variant!“

Občinstvo je bilo dobrodušno in prizanesljivo. Take in podobne spodrsaljaje je sprejemalo z oprostilnim nasmeškom in se nad njimi dobrohotno zabavalo. — Tak prizorček sem imel nekoč tudi jaz z Verovškom. V „Revčku Andrejčku“ sem na citrah za odrom spremljal njegovo pesem, on pa je brenkanje samo markiral. Ko pa je svojo melodijo končal, sem jaz nadaljeval na citrah še s sklepnimi takti. Pa ni bilo prav. Verovšek je namreč takoj po končani pesmi dvignil roke. Ker pa citre niso utihlele, so mu naglo zopet padle na strune. Počasi je obrnil nad instrument sklonjeno glavo proti kulisli in mi iz kota ust zamomljal pohvalo: „Ti hudič ti!“ — Podobna, ali skoraj še hujša stvar se je pri neki drugi predstavi — menda je bilo to v „Legionarjih“ — pripetila tudi Odinalovi. Na piani-

nu je spremljala soigralko, ki je pela. Tudi tu je bilo pravo igranje pianina za kulisami. Naenkrat pa ji zdrknejo note na tla. Hitro se je sklonila, jih pobrala in postavila na prejšnje mesto, ali medtem ko je bila ona z rokami vse drugod, je pianino kar sam od sebe naprej igral in spremljal melodijo. . .

Kakor pa že rečeno, nobeden takih pripetljajev občinstva ni vznejevoljil, temveč je za vsakega kazalo s humorjem prepleteno razumevanje in uvidevnost.

V tisti dobi je donela našim ljudem slovenska beseda z odra tako prijetno in tako mi-lo, da so iz Sežane, Nabrežine in tudi od drugod redno prihajali na predstave. Tudi marsikateri preprosti podeželan je porabil nedeljski večer za to, da si je privoščil gledališko predstavo v slovenskem jeziku. Včasih se je takšen nenavaden obiskovalec gledališča tako vživel v dogajanje na odru, da je zamenjal igro z resničnostjo, drhtel, se žalostil in veselil, pa v svoji prevzetosti dal tudi duška svojemu občutju. Tako se je zgodilo n.pr. tudi v „Čarovnici pri jezeru“. Mladi parček je sedel na klopci pod bližnjim drevesom in ves poln ognja pletel svojo zgodbo skrivne ljubezni. Tedaj pa je stopil na oder stari oče in neljubo presenetil zaljubljeno dvojico. Te nevšečne motnje se je neki gledalec na galeriji tako pres-trašil, da je v njem zakipelo. Splošno tišino je namreč naenkrat presekal tlesk z rokami, ki ga je spremljal glasen vzklik: „Orka, pej jeh he uluovu!“ Ta ex-tempore nepoklicanca je sicer zmanjšal napetost na odru, pripravil pa je občinstvu izven programa dokaj zabave in smeha.

Takih in podobnih dogodljajev je bilo v dobi mojih štirih sezon še mnogo, ali naštel sem jih le nekaj za ilustracijo povezanosti med odrom in publiko in pa v dokaz harmonije, ki je vladala med obema v takratnem vzdušju.

Ob začetku mojega sodelovanja je bila doba prvih diletantov Grebenca, Negoteta, idr. že za nami. Sodelovale pa so od „stare garde“ še nadalje ge. Ponikvarjeva, Germekova, Štularjeva, gdč. Odinalova, in tem so se kaj kmalu pridružile mlajše moči kakor gdč. Janova, Železnikova, Pucljeva, Lepuševa, Katalanova, Garvasova, Müllerjeva, Godinova in še druge, katerih imen pa danes ne bi mogel navesti. Konec sezone 1907/08 sta se jim pridružili še Avgusta Danilova in gdč. Mekindova. Med moškimi močmi se je okrog Štoke in Ponikvarja zbiral mlajši kader, kakor Cotič, Podkrajšek /ps. Boleslavski/, Sila, Požar, Potrato, Švagelj, Gerbič /sin skladatelja F. Gerbiča/, jaz /ps. Zvezdan/, brata Bukovnik, Zaletel, Vavpotič, Novak, Kavčič, Staré idr., ki so jim kasneje — že pod Verovškom — sledili Hlača /ps. Rajner/, Veble, Lesić, Bratina itd. Kot gost se je na našem odru tudi večkrat pojavil tedaj v Trstu živeči stari, rutinirani diletant Julij Šušteršič-Sršen. Gotovo sem v gornjem naštevanju izpustil kako ime, ali pa pristop kakega posameznika časovno premaknil. Odpomoči pa temu ne morem!

Tako nekako se je množila in narasla naša igralska družina do začetka tretje sezone mojega sodelovanja.

Že proti koncu sezone 1906/07, ki je dala še večje število predstav kakor prejšnja, pa povečane zahteve do diletantskega kadra /številnejše vaje in predstave/ v zvezi s tržaško zimo, burjo in dežjem, niso ostale brez posledic. Tako so kljub veliki ljubezni, ki je prevalela te mlade ljudi do skupnega odrskega dela, posamezni, četudi redki člani bodisi zaradi vremena bodisi zaradi bolezni ali drugih nepričakovanih zaprek začeli opuščati vaje in je njihova odsotnost seveda ovirala priprave za predstavo. Majhno število ansambla ni dopuščalo, da bi bilo za manjkajočega igralca takoj pripravljeno nadomestilo. Vse delo in uspeh tega dela je slonel tedaj na priznanja vredni dobri volji, vdanosti do stvari posame-

znika, in to brez vsakršnega materialnega povračila za usluge, storjene slovenskemu gledališču. Prav iz tega razloga Dramatično društvo tudi ni razpolagalo z nikakimi disciplinskimi sredstvi proti manjkajočim. Saj bi bili v primeru ostrega nastopa proti njim upravičeno užaljeni in bi se kratko in malo odtegnili nadaljnjemu sodelovanju. Tako stanje je postajala nevdržno, zlasti ker je kako predstavo celo onemogočilo. Zaradi nastalega položaja, ki je ogrožal redne predstave, je Dramatično društvo na svojem občnem zboru poleti 1907 sklenilo, da pritegne diletante k nadaljnemu sodelovanju s primernimi honorarji, povezanimi z disciplinskimi določbami. Ne le to. Tudi umetniška raven predstav je nujno zahtevala izboljšanja. Da se pa ta doseže, je postala nujna pritegnitev moči iz vrst poklicnih igralcev. Za tako notranjo preureditev pa okvir diletantskega gledališča ni bil več primeren. Zato je bilo hkrati sklenjeno, da se že s prihodnjo sezono ustanovi stalno slovensko gledališče, ki bo postavilo svoje naloge na širšo podlago. Tako se je torej s sezono 1907/08 rodilo v Trstu stalno Slovensko gledališče.

Kakor že poprej, je bil tudi po ustanovitvi Dramatičnega društva /1902/ pa vse do vštete sezone 1906/07 režiser in duša vsega odrskega dela Jaka Štoka. Mož je bil doma s Kontovelja in je bil, ko sem stopil z njim v ožje stike, nekako 40 let star. Po poklicu je bil ravnatelj odvetniške pisarne dr. Gregorina in dr. Slavika. Bil je dober, rutiniran igralec in dokaj spreten in iznajdljiv režiser. Ves svoj prosti čas je posvečal slovenskemu diletantskemu odru. Napisal je tudi več šaloiger /enodejanke Ne kliči vraga, Trije tički, Mutasti muzikanti, Anarhist in večdejansko spevoigro Moč uniforme/, ki so jih podeželski odri radi uprizarjali. Bil je dober tovariš v našem kolektivnem delu in je prizadevanju posameznika rad nudil svojo pomoč. Vsako svojih vlog je znal vedno spraviti v sklad s svoji koničasto postrizeno brado, ne da bi svojemu obličnemu okrasju delal nasilje.

Po ustanovitvi stalnega Slovenskega gledališča se je Jaka Štoka odtegnil aktivnemu sodelovanju na odru. Nekaj let nato je tudi zamenjal svoj dotedanji poklic in odprl v bližini Narodnega doma slovensko knjigotrško podjetje in papirnico, ki obratujeta še danes.

Z začetkom novega razdobja, t. j. s sezono 1907/08, je bil angažiran kot režiser in igralec Anton Verovšek, ki je prinesel v naše gledališče novega svežega duha in dokaj razgibanosti. Delo z Verovškom je bilo težje ko s Štoko. Pred nami je bil rutiniran poklicni igralec in režiser s temeljitim poznavanjem odrske tehnike. Z njegovim prevzemom vajeti je zavela na odru ostrejša sapa. Bil je glasen, oblasten in zahteven. Prizanašanja ni poznal in napake ali okornost je grajal s pikrimi in z ironijo prepojenimi besedami. Pri tem tudi do ženskih članov ansambla ni poznal obzirnosti. Pač pa je v svojo ostrino kaj rad vpletel duhovite pripombe in šale, kakor da bi hotel s tem pokazati, da je ves njegov „poper“ le oblika njegovega delovnega žargona. Pod njegovim artističnim vodstvom se je okreplila disciplina, ali vendar je njegova impulzivnost dušila vzdušje tiste notranje povezanosti in intimne skladnosti, ki sta tako važni komponenti za zadovoljiv uspeh skupnega odrskega dela. Imel je pač svoj način in je s krepkimi možatimi zamahi skušal doseči pravilen izraz in zaokroženost igre. Njegovo trdo prizadevanje v tej smeri je rodilo zaželene uspehe in kmalu se ga je tudi ves ansambel toliko privadil, da mu njegovih vse prej ko nežnih besed nihče ni zameril ali jih občutil kot neprijetno boleče željo. Pravilno je ocenjal svoje odrske sodelavce in njih sposobnosti kakor tudi lastnosti njih značaja. Zaradi te fizične, psihološke in karakterne analize celotnega kolektiva je znal tudi dobro in pravilno razvrščati tipe in dodeljevati vloge. Umetniška raven gledališča se je pod njegovim vodstvom vidno dvignila.

Ta vzpon se je razveseljivo nadaljeval, ko se je Verovšku že proti koncu sezone (1907/08) pridružila Avgusta Danilova. Njen angažma je gledališču omogočil uprizoriti marsikatero predstavo, za katero dotlej med domačimi diletantskimi močmi ni bilo dovolj rutinirane in za psihološko razčlemba značaja zahtevnejših vlog dovolj izkušene igralka.

Žal so med Verovškom in odborom Dramatičnega društva nastala nesoglasja dovela do tega, da je že z zaključkom sezone 1908/09 zapustil Trst.

Artistično vodstvo gledališča je tedaj prevzela Avgusta Danilova. Z njo sta prišli v Trst tudi njeni hčerkici Mira in Silva, ki sta tudi večkrat nastopali v otroških igrah. Pod režijo Danilove je gledališče ohranilo doseženo umetniško stopnjo. S svojim ljubeznivim in vedno ustrezljivim občevanjem in ravnanjem z vsakomer, prav tako pa tudi s svojo vedno pripravljenostjo, da nudi svojo izkušnost in pomoč, kjerkoli sta bili potrebni, si je pridobila naklonjenost in spoštovanje vsega ansambla in je morda prav zaradi tega žela v kolektivnem delu priznanja vredne, zadovoljive uspehe. A tudi njeno plemenito in za razcvet tržaškega Slovenskega gledališča tako pomembno delo se je s koncem sezone končalo, ker je bila že za naslednjo sezono 1910/11 pozvana v Narodno gledališče v Ljubljani, kjer je z odhodom Borštnikove nastala občutna vrzel za vloge junakinj.

Priznati je treba, da sta Verovšek in Danilova pomenila za tržaško Slovensko gledališče dobo velikega vzpona in umetniškega napredka.

Že v prvi dobi Verovškovega artističnega vodstva sta bila angažirana tudi Slovenec Veble in njegova žena Hrvatica. Oba sta bila dotlej člana mostarskega gledališča. Veble je bil ne le kot igravec, temveč tudi zaradi tega važna pridobitev, ker je bil hkrati slikar kulis in je s to svojo sposobnostjo v znatni meri olajšal delo dotedanjega igralca in slikarja kulis Hugona V. Gerbiča. Obenem z Vebletovima je bil angažiran tudi hrvatski komik Grgica Lesić. Ta se sicer vsa leta svojega sodelovanja na slovenskem odru ni naučil slovenskega občevalnega jezika, a dasi Hrvat ni mogel zatajiti, je znal svoje vloge tako dobro, da ni nikdar potreboval suflerkine pomoči. Naučil pa se je s prav tako vestnostjo tudi iztočnic in je bil nekoliko v zadregi le, kadar je soigralec končne besede po svoje obrnil in mu besedne „štafete“ ni v redu predal. Z novo sezono 1908/09 se je uvrstil med igralsko družino tudi Valo Bratina, ki je prišel iz Nemčije, kjer se je ukvarjal s študijem igralske umetnosti.

Kot naslednik Danilove je bil za sezono 1910/11 kot režiser in hkrati igravec angažiran Leon Dragutinović, izobražen in zlasti v gledališki stroki izredno razgledan Hrvat z dobrim znanjem slovenščine. Kakor on je bila tudi njegova žena dobra, vsestransko uporabna moč in opora skupnemu delu. Dragutinović je bil dobričina v pravem pomenu besede. Bil je skrajno vljuden, ljubezniv in uvideven kot režiser in ustrezljiv kot igralski tovariš. Marsikatero nesoglasje med igralci in odborom Dramatičnega društva je poravnal s prav diplomatsko spretnostjo in vobče skrbel za to, da se prijateljsko vzdušje v igralski družini ni kalilo z vnanjimi nevšečnostmi.

Da je bila vsa ta leta gledališka dvorana tudi za druge kulturne prireditve tržaških Slovencev na razpolago, mi pač ni treba še posebej omenjati. Želel bi na tem mestu navesti le dve, dasi morda nista v ožji zvezi z razvojem Slovenskega gledališča. Vsekakor pa sta lep primer za razgibanost tržaškega kulturnega in družabnega življenja.

Ob priliki silvestrovanja tržaškega Sokola leta 1909 je bila na gledališkem odru v Narodnem domu uprizorjena enodejanska komična opera „Parlament v deveti deželi“, ki jo je z uporabo napevov slovenskih narodnih pesmi uglašbil Vasilij Mirk. Vloge je naštudiral in tudi dirigiral je uprizoritev skladatelj sam. V pevskih vlogah so tedaj nastopili: Josip

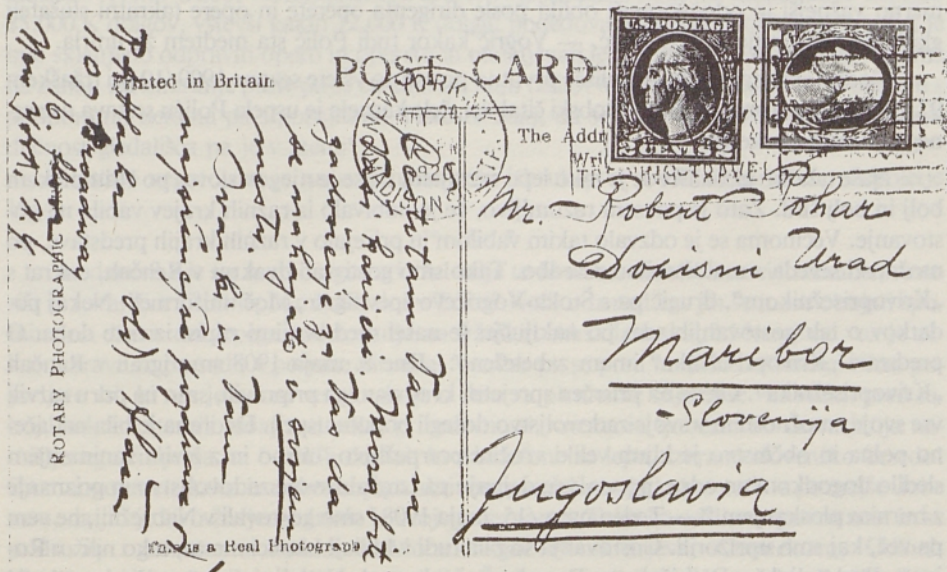
Prunk /bas/ kot car iz Jutrove dežele, Karel Mahkota /bariton/ kot demokrat v njegovi službi, dr. Fran Irgolič /tenor/ kot diplomat, Štefan Šink /tenor/ kot minister, v manjših vlogah pa Franjo Košir, Srečko Mikuletič, Josip Požar, Ivan Brezovec in Ernest Rekar. Pevske točke je izpopolnjeval moški zbor tržaškega Sokola, godbo pa je dal na razpolago tržaški 97. pešpolk. Za uprizoritev je dalo Slovensko gledališče v uporabo oder, opremo in kostume.

Kot drugo tako prireditve bi omenil proslavo 50-letnice, ki jo je v začetku 1911. leta slavila Slavjanska čitalnica. Tedaj je bila uprizorjena pantomima „Možiček“ skladatelja dr. Josipa Ipavca. To pantomimo je z diletanti, člani Slavjanske čitalnice in akademskega ferialnega društva „Balkan“, naštudiral in zrežiral Dragutinović, dirigiral pa jo je Vasilij Mirk. Godbo je kot salonski orkester tudi tu dal na razpolago tržaški 97. pešpolk, pri klavirju pa je bila ga. Bauer-Schinzl in pri harmoniju Emil Adamič.

Pa povrnimo se zopet k Slovenskemu gledališču, saj je moj namen, da o tem pripovedujem! Dramatično društvo je dajalo že v prejšnjih letih razne spevoigre, npr. „Čevljar baron“ ali „Pri belem konjičku“ z glasbenimi točkami H. O. Vogriča idr. Vzporedno z delovanjem Dramatičnega društva pa je bila prav agilna tudi Šentjakobska čitalnica, ki je uprizarjala lahke spevoigre. Imela je svoj orkester in zbor, pa tudi soliste in igralce. Ta njen ansambel je že poprej z lastnimi močmi na predmestnih odrih uprizarjal npr. „Rokovnjače“, „Legionarje“, „Divjega lovca“ idr., ki jih je že nekaj let prej dajalo tudi Dramatično društvo. — Tako je Šentjakobska čitalnica v letu 1911 — torej že v dobi, ko je bil Dragutinović v Trstu — uprizorila na odru v Narodnem domu pod glasbenim vodstvom Vasilija Mirka opereto „Mamzelle Nitouche“, kjer je prevzela glavno vlogo subretke Angela Janova, članica Slovenskega gledališča. Uspeh te uprizoritve je bil Dramatičnemu društvu v pobudo, da je sprejelo Dragutinovičev nasvet, po katerem se je repertoar Slovenskega gledališča razširil tudi na opereto, ki ji je kasneje sledila še opera. — Ta razvoj je bil mogoč z angažmanom tenorista Iličića in sopranistke Thalerjeve kot nosilcev glavnih vlog. V ostalih vlogah so nastopale domače moči /Janova, Štularjeva, Katalanova, Lepuševa, Rumpel, Primožič, Švagelj, Požar, Veble, Rajner idr./, ali pa so bile v rokah pevcev, ki so prihajali na gostovanje. V „Zrinjskem“ je nekoč gostoval tudi znani zagrebški baritonist Vušković. Ob tej priliki sem bil navzoč tudi poskusnemu nastopu Roberta Primožiča, ki je pred Vuškovićem zapel nekaj arij iz „Zrinjskega“. Vušković se je o njegovem glasu izrazil zelo pohvalno, vendar pa mu je nasvetoval nadaljnje šolanje. Primožič si je vzel nasvet k srcu in se izobrazil v pevca, ki je kasneje delal čast opernemu gledališču v Ljubljani. /Na zimo 1944 je postal žrtev zblaznelega SS-ovca, ki ga je na vogalu Vošnjakove ulice v Ljubljani nepričakovano napadel in ustrelil/.

O vsakem posameznem moškem in ženskem članu ansambla Slovenskega gledališča ne bom govoril. Omenil sem sicer nekatere, na splošno pa bi želel pripomniti samo to, da si je vsakdo izmed naše igralske družine po svojih močeh in sposobnostih prizadeval, da kolikor le mogoče prispeva k skupnemu uspehu celote. — Vendar pa bi rad napravil izjemo le še glede enega zaslužnega sodelavca slovenskega odra. To pa zaradi njegove izredne kvalitete in siceršnje pomembnosti za razvoj in za umetniško raven našega gledališča. Mislilim igralca, intendanta in kritika Rajnerja Hlačo — z gledališkim psevdonimom Rajner. Imeli smo ga za najbolj izobraženega, talentiranega in sposobnega člana našega ansambla. Bil je absolviran jurist in je leta 1908 z 28. leti vstopil v službo pri c. kr. Dopisnem uradu kot uradniški pripravnik-stenograf. Bil je velik prijatelj ali bolje ljubitelj gledališča, in ta-

ko ni čudno, če je vstopil tudi v krog naše igralske družine. Poleg njegove naravne igralske nadarjenosti, ki je dobila mnogo podneta v obiskovanju gledališč med njegovim visokošolskim študijem v Pragi, kasneje pa tudi na Dunaju in v Trstu, mu je njegova široka razgledanost znatno pripomogla, da je postavljaj na oder izklesane karakterne in druge like, ki bi bil z njimi žel zaslužen priznanje in pohvalo tudi na velikih odrih. V svojem splošnem izobraževanju se je mnogo ukvarjal s študijem tujih jezikov in tuje literature. Tako je v dobi, ko sva si postala poklicna in tudi odrska tovariša, obvladoval slovenski, srbsko-hrvatski, nemški, italijanski, češki in francoski jezik. Kot človek je bil plemenit dobrodušen značaj, duhovit kramljavec in povsod priljubljen družabnik. Zaradi njegovega temeljitega poznavanja svetovne literature in njegovih odličnih odrskih vrlin je bil po odhodu dotedanjega intendant Josipa Knafliča v Sarajevo izvoljen v odbor Dramatičnega društva, kjer so mu bili poverjeni intendantski posli. Te je opravljal z velikim razumevanjem, polnim srčne kulture in z vso obzirnostjo, potrebno na takem mestu. Kot član odbora se je kaj kmalu izkazal s svojim organizacijskim talentom. Uveljavljaj se je tudi kot kritik. O predstavah, pri katerih ni nastopal tudi sam, je izšla izpod njegovega peresa marsikatera v spretnem slogu sestavljena, večše napisana, a vendar dobrohotna kritika, ki ni nikdar podirala, temveč je bila spodbudna za igralce in je pravilno in pravično ocenjala njih prizadevanja ali opozarjala na pomanjkljivosti, hkrati pa je ohranjala med njimi in publiko zaželeno povezanost. Tržaškemu Slovenskemu gledališču je ostal zvest do svojega odhoda v Francijo v jeseni leta 1913. Od tam se je po izbruhu prve svetovne vojne na poletje 1914. leta umaknil v Severno Ameriko. Po prvotno dokaj težkem eksistenčnem boju, med katerim si je pa hkrati usvojil znanje angleškega jezika, je končno v New Yorku našel trajno in važno publicistično zaposlitev v oddelku za tuje jezike ameriške informacijske službe. Tam je pred nekaj leti v starosti blizu 70 let tudi umrl.



Razglednica Rajnerja Hlače Robertu Poharju

Nelahko delo šepetalke je dolgo vrst let opravljala s hvale vrednim prizadevanjem ga. Zalarjeva. Le včasih jo je situacijska komika na odru tako pritegnila, da je pozabila na svojo važno funkcijo in se pridružila prisrčnemu smehu publike, igralce pa pustila capljati . . . Ko se je nekoč v neki šaloigri igralcu tako smejala, da ni mogla naprej suflirati, se je temu beseda zataknila in izgubil je nit. Po svoje je tvezil naprej in ker je bil dovolj dovtipen in iznajdljiv, je s svojim ekstemporiranjem publiko po svoje zabaval, s tem pa še bolj zabredel in tako izgubil vsako zvezo za vpad soigralca. Malce na trnju se je premikal prav pred suflerko in lovil njene besede, ali teh ni in ni hotelo biti. Na svojo zadrego in na njeno dolžnost jo je opozarjal s tem, da ji je večkrat pomigal s konico čevlja v bližini kozarca vode, ki ga je imela poleg sebe na odru. Ko pa vsi ti opomini le niso nič zalegli, je nekoliko krepkeje sprožil nogo in kozarec z vodo se je prevrnil, suflerka pa je imela majhno povodenj. Ta nenadna kopel jo je na mah toliko stregnila, da se je zavedla in spregovorila vsaj zadnje za igralca odrešilne besede, ki so mu omogočile, da je primerno zaključil svojo gostobesednost in ga hkrati rešila iz precej neprijetnega položaja.

Intendant, torej osebnosti, ki so imele neposreden stik tako z igralci kakor tudi s sporedom, so bili v moji dobi: profesor dr. Ivan Merhar, Josip Knaflič in Rajner Hlača, oba uradnika c. kr. Dopisnega urada. Že po mojem izstopu iz ansambla je bil intendant Ivan Zorec, železniški uradnik in pisatelj.

Kritiki predstav so bili v tej dobi: dr. Merhar, Ekar, urednik „Eдинosti“, Josip Knaflič, neki Petronius /?/ in Rajner Hlača, za tem pa kasneje še Ivan Zorec. — Nobeden od imenoma navedenih indentantov in kritikov danes ni več med živimi.

Za izvedbo glasbenih točk v raznih spevoigrah je skrbel v prvi dobi tedaj v Trstu živeči pevovodja dirigent H. O. Vogrič, doma iz Tolmina, tu in tam pa tudi tedanji visokošolec in skladatelj Vasilij Mirk. Končno — že pod Dragutinovičem — pa je prevzel v neprijetno važnejši in odgovornejši obliki posle dirigenta operete in opere takratni slušatelj glasbene akademije Mirko Polić. — Vogrič kakor tudi Polić sta medtem že umrla.

Godbo si je najemalo gledališče prvotno pa vse do vštete sezone 1909/10 pri tržaškem 97. pešpolku oziroma pri Šentjakovski čitalnici, šele kasneje je uspela Poliću sestava ustreznega civilnega orkestra.

Naše tržaško gledališče se je tako lepo razvijalo, da se je njegov sloves po Primorskem bolj in bolj širil. Zato je povsem razumljivo, če je dobivalo iz raznih krajev vabila na gostovanje. Večinoma se je odzvalo takim vabilom in prirejalo v raznih krajih predstave, po možnosti seveda z maloštevilno zasedbo. Tako smo gostovali dvakrat v Renčah, enkrat s „Krivoprisežnikom“, drugič pa s Štoka-Vogričevo spevoigro „Moč uniforme“. Nekaj podatkov o teh gostovanjih sem po naključju še našel med svojimi zapisi iz tiste dobe. O predstavi „Krivoprisežnika“ imam zabeleženo: „Dne 8. maja 1908 smo igrali v Renčah „Krivoprisežnika“. Glede na prisrčen sprejem, ki so nam ga pripravili, smo na odru razvili vse svoje zmožnosti in v svoje zadovoljstvo dosegli popoln uspeh. Dvorana je bila natlačeno polna in občinstvo je kljub veliki vročini potrpežljivo, mirno in z živim zanimanjem sledilo dogodkom na odru, po vsakem dejanju pa izražalo svoje zadovoljstvo in priznanje z burnim ploskanjem.“ — Teden nato /15. maja 1908/ smo gostovali v Nabrežini, ne vem pa več, kaj smo uprizorili. Gostovanja so bila tudi v bližnji okolici mesta, tako npr. v Rojanu, Barkovljah, v Padričah, na Proseku in še drugod. Nadaljnja gostovanja brez moje udeležbe so bila dne 30. januarja 1910 v Gorici, dne 6. maja v Kanalu in eno gostovanje

celo v Pazinu. Skoraj gotovo je tržaško gledališče gostovalo še drugod, nimam pa za to nikakih podatkov in tudi ne spominjam se več, kaj je bilo ob teh prilikah uprizorjeno.

Slovensko gledališče je dajalo predstave sprva ob nedeljah in praznikih, kasneje, ko se je spored razširil, pa tudi med tednom. Vendar pa avtorjev in njih del, ki so tvorili naš repertoar, ne bom poskušal naštevati. Vse premalo bi vedel o tem povedati. Ti statistični podatki bodo brez dvoma razvidni iz drugih virov. Obsegal pa je drame, tragedije, komedije, šaloigre, spevoigre, pa tudi otroške igre, kar vse pa so bile v pretežni večini dela tujih avtorjev v prevodu. Šele kasneje sta se tem uprizoritvam pridružila tudi opereta in opera.

Tako se je tržaško Slovensko gledališče z leti in z vidnim zunanjim bleskom razvijalo in razvilo v pravo kulturno središče tržaških Slovencev. Ali vzporedno z njegovo zunanjo rastjo so se začele pojavljati notranje razpoke. Nastale so zaradi plaže, ki je bolj in bolj bujno začela preraščati dramatski repertoar, in ga polnila z operetno in drugo plehko snovjo, kar vse pa je naletelo na odpor gledališkega občinstva, ali vsaj dela publike. Temu nezadovoljstvu so se pridružile še nekatere politične netaktnosti, ki so imele svoj odmev tudi v slabšem obisku predstav. Vse te silnice so torej dovedle do notranjega procesa, ki je pod sicer še vedno všečno fasado začel resno ogrožati nadaljnji obstoj Slovenskega gledališča. Ta počasni, vse prej ko razveseljivi preobrat je dovedel do stanja, ki ga najbolj osvetljuje dopis z dne 11. januarja 1914, katerega sem na svojem tedanjem službenem mestu v albanskem Draču prejel od svojega tržaškega tovariša Prunka, že od nekdaj za kulturno rast slovenskega gledališča zavzetega rodoljuba. Takole mi piše: „ . . . Slovenski teater je letos /mišljena je sezona!/ grozno zabredel. Opereta kakor tudi opera dajeta slabe predstave, le drama je nekoliko boljša. Zagazili pa so v dolgove, da je strah. Zaradi slabih predstav je seveda tudi obisk gledališča nepovoljen. Ravno včeraj smo imeli sestanek odločilnih faktorjev, ki naj bi saniral položaj oziroma sklepal o biti ali ne biti slovenskega gledališča v Trstu. Odbor /Dramatičnega društva/ je izkazal včeraj nič manj kakor okroglo 25.000 K dolgov, vštevi kakih 12.000 K dolga, podedovanega iz prejšnjih let. Za sedaj je bilo sklenjeno odpraviti opero in opereto in nadaljevati le z dramo, da se reši vsaj renomé na zunaj. Za saniranje pasiv pa se bo skušala najti rešitev s prispevki denarnih zavodov in s podporami, deloma pa s posojilom. Tako za zdaj, da se prepreči katastrofa. Daljša bodočnost gledališča pa je v „temi“.

Nastalo negotovost je na svoj način rešil izbruh prve svetovne vojne že na poletje 1914.

* * *

In danes? Kje ste moji dragi stari /žal velja to že dobesedno!/ znanci in znanke, tovariši in tovarišice tistih lepih mladih dni v Trstu? Koliko izmed vas jih še more obujati spomine na davne dni lepega sodelovanja na tržaških odrskih deskah? Mnoge od vas je zakon narave že presadil v poljane nirvane! Vendar pa se pred mojimi duševnimi očmi pojavljate vsi, ki nas je nekoč vezalo skupno delo za plemenite cilje. Vse vas vidim pred seboj, kakršni ste bili tedaj, vsi polni prizadevnosti, vneme in ljubezni do ustvarjanja namišljenega življenja na odrskih deskah in navdušene za lepo, izbrano slovensko besedo! Za mnogo imen, tako iz dobe mojega aktivnega sodelovanja kakor tudi iz poznejše dobe vem, da jih je živo življenje črtalo iz svojega seznama. Tako so odšli v nepovratnost in se pridružili ogromnemu kolektivu Morane: ga. Ponikvarjeva, Germekova, Odinal-Modičeva, Katalan-Smerkoljeva, nadalje Štoka, Ponikvar, Verovšek, Podkrajšek-Boleslavski, Hlača-Rajner, Dragutinović, Potrato, Lesić, večkratni gostje tržaškega odra

Šušteršič-Sršen, Danilo, Grom, Slavčeva in — kakor že na drugem mestu omenjeno — gledališka dirigenta K. O. Vogrič in Mirko Polić. — Glede nekaterih drugih vem, kje so danes, usoda premnogih drugih pa mi je povsem neznana.

Opis Narodnega doma

Morda je bil tržaški Narodni dom kot stavba po svoji zunanji obliki in glede notranje porazdelitve prostorov kje drugje bolje opisana, vendar mi to ni znano. Zato ga bom skušal v naslednjem z besedo ponazoriti, kolikor mi to spomin dopušča.

Sezidan je bil Narodni dom do vštetelega prvega nadstropja iz izbranega domačega svetlega kamna, ostala nadstropja pa iz rdeče šamotne opeke. Med okni so bili okraski iz rjave šamotne opeke v obliki na rob postavljenih, razpotegnjenih četverokotnikov, okna sama pa je obrobljal bel kamen. Stavba je bila obrnjena s pročeljem proti vzhodu na odprto Piazza Caserma. Njena nekoliko daljša trakta sta se raztezala ob ulicah della Geppa in Giorgio Galatti, s svojim začetnim delom pa se je poslopje naslanjalo v strnjenem redu na naslednji hiši ob obeh imenovanih ulicah. Pročelna stran nadstropij je imela po devet oken, nadstropja ob obeh stranskih ulicah pa po dvanajst oken.

Na pročelni strani in do srede poslopja ob ulicah Geppa in Galatti, kjer so bili /na desni/ restavracijski oziroma /na levi/ kavarniški prostori, je bila stavba zaradi višine stropa v teh prostorih — zavzemal je namreč vso višino prvega nadstropja — štirinadstropna, v ostalem delu ob obeh imenovanih ulicah pa petnadstropna.

V pritličju, na desni od glavnega vhoda, t. j. deloma proti Piazza Caserma, deloma ob ulici Geppa, je bila restavracija „Balkan“; na levi strani od glavnega vhoda, prav tako deloma proti Piazza Caserma in deloma ob ulici Galatti, pa je bila kavarna „Balkan“. Restavracija je bila razdeljena v tri razrede. Proti Piazza Caserma in deloma ob ulici Geppa je bil I. razred. Nad II. razredom, ki se je raztezal ob ulici Geppa in je imel nižji strop, je bil še poseben gostilniški prostor za zaključene družabne prireditve. III. razred restavracije je bila gostilniška soba, spojena s točilnico. Dalje ob ulici Geppa so sledili kuhinja, razni prostori za strežno osebje itd. — Kavarna, ki je bila v levem delu poslopja, je imela le en nerazdeljen prostor; ta se je raztezal deloma ob Piazza Caserma, deloma ob ulici Galatti, kjer je bila v podaljšku kavarniška kuhinja. Kavarna, katere strop je ob Piazza Caserma prav tako kakor pri restavraciji zavzemal tudi prvo nadstropje, je imela nad svojim srednjim delom ob ulici Galatti nižji strop, ker je bila nad tem delom kavarne še posebna igral-ska soba.

Restavracija kakor tudi kavarna sta imeli na Piazza Caserma po dvojce visokih, širokih oken. Med njima so bila vhodna vrata. Druga okna in po ena vhodna vrata v prostore za goste so bila ob obeh stranskih ulicah. Po en nadaljnji vhod v poslopje je bil vrhu tega v ulici Geppa k hotelskim sobam, oziroma v ulici Galatti k uredništvem, društvenim in stanovanjskim prostorom.

/Prvi hotelir in restavrater je bil Dolničar, za njim pa sta bila najemnika Kögl in Počkaj./

Nad I. razredom restavracije in nad vežo so bili društveni prostori „Slavjanske čitalnice“ in akademskega ferialnega društva „Balkan“, nad kavarno pa poslovni prostori Tržaške posojilnice in hranilnice kot lastnice stavbe.

Ob ulici Giorgio Galatti so bili do jeseni leta 1913 uredniški prostori in tiskarna političnega društva „Edinost“; navedenega leta pa se je „Edinost“ preselila v lastno zgradbo v

ulici San Francesco, njene prejšnje prostore v Narodnem domu pa je najela Glasbena Matica. V višjih nadstropjih so bili med drugim Delavsko podporno društvo, odvetniška pisarna dr. Gregorina in dr. Slavika in nekaj zasebnih stanovanj /dr. Gregorin, dr. Vilfan idr./.

Ob ulici Geppa kakor tudi ob pročelni strani poslopja so bile tujske sobe hotela „Balkan“.

Glavni vhod v poslopje je imel velika dvokrilna, z umetniškim okovjem okrašena kovinska vrata z vdelanim steklom. Na vsaki strani teh vrat pa je bilo zaradi večje svetilnosti še po eno v obliki togih vrat izdelano, do tal segajoče okno v — skladno z glavnimi vrati — umetniško izdelanem kovinskem okviru. Iz prostorne veže je bilo mogoče priti skozi močna, visoka hrastova vrata na desni v restavracijo, na levi pa v kavarno. — V ozadju veže, nasproti vhoda, je bila za nekaj stopnic poglobljena sokolska telovadnica, lična podolgovata dvoranica s parketnimi tlemi. Tam so bile tudi plesne vaje Sokola.

Z desne in z leve strani veže je vodilo v širokem loku dvoje stopnišč v nadstropje, kjer je bila gledališka dvorana. Po teh stopniščih je bil tudi dohod v prostore Čitalnice, ki je bila delno nad glavnim vhodom in je imela sredi pročelja stavbe lep balkon na Piazza Caserma. Tik pred gledališko dvorano je bila na širokem podestu garderoba za publiko. Od tod je vodilo dvoje nadaljnjih stopnišč še na galerijo oziroma h gledališkim ložam.

Gledališka dvorana se je raztezala nad stropom sokolske telovadnice v notranjost poslopja. Po dolžini je bila nekako za tretjino krajša od ljubljanske unionske dvorane, po širini pa tej precej enaka. V dvorani sta bili dve vrsti sklopnih sedežev, ki so jih seveda odstranili, če so bile v dvorani druge prireditve, n. pr. plesi ali družabne prireditve pri pogrnjenih mizah itd. Stojišče je bilo zelo prostorno, saj je slonela galerija, ki je obdajala dvorano v obliki podkve, na več masivnih stebrih. Tako dvorana kakor tudi galerija sta imeli parketna tla. Proti odru so bile na obeh straneh galerije po štiri lože.

Dnevno svetlobo je dobivala dvorana skozi stekleno streho. Oder je bil srednje velik, imel pa ja precej prostora za poglobitev in tudi spodnje prostore za shrambo kulis.

Moška in ženska garderoba za igralce je bila ob desni strani dvorane oziroma odra v nižjem nadstropju. Do nje so vodile z odra na koncu kratkega hodnika železne stopnice. Običajni dohod do garderobe in odra je bil iz ulice Geppa, kjer je bil vhod k tujskim sobam hotela.

(Hotel, ki so ga Italijani sezidali na mestu, kjer je poprej stal požgani Narodni dom, uporablja sedaj angleška vojska Zavezniške vojaške uprave).

Ljubljana, v decembru 1952.

Alcuni ricordi sul periodo iniziale del teatro slovene di Trieste

Fu attore e poi funzionario a Ljubljana. Nei suoi ricordi del 1952 descrive vivamente l'attività del periodo dal 1906 al 1910 e alcuni collaboratori con i quali svolgeva la sua attività d'amatore nel teatro sloveno di Trieste. Vi è inclusa anche la descrizione dello interno della Casa di cultura slovena di Trieste il chè è molto interessante poichè a causa dell'incendio del 1920 ne sappiamo pochissimo. Al terzo piano dell'edificio c'erano accanto alla sala di teatro e di ginnastica anche gli uffici delle banche e delle banche di credito, Sokol, un ristorante, gli uffici degli avvocati e persino degli appartamenti.